

SOLINSKE DILEME

/Razmišljanja o zaštiti spomenutog areala/

Prof. Željko Rapanić

Jedan od najdiskutabilnijih, a u posljednje vrijeme najčešće spominjani spomenički kompleks na terenu ne samo u Splitu nego i u znatno širim relacijama, jest areal Salone. Spominjan je, na žalost ne po dobrome, nego zbog gotovo potpune zapuštenosti. Medjutim koliko god ta ukazivanja prstom - najčešće nepovjerena i senzacionalistička, a vrlo rijetko barem malo ozbiljnije postavljena - povremeno privuku pažnju na srž problema, nije do danas ni na jednom mjestu temeljito sagledan vrlo složeni problem zaštite, koji je u ovom slučaju izuzetno težak već i stoga što su na dinamičnom terenu solinskog industrijskog bazena izravno konfrontirana dva neravnopravna protivnika: kultura spomeničke baštine i suvremeni, nasilni, ali i logični tok životnog razvitka. Jasno je kakav će biti ishod te konfrontacije, pa je svako zatvaranje očiju pred tom evidentnom činjenicom samo pogubno za posao zaštite. Sasvim je sigurno da ni ovih nekoliko redaka neće izmijeniti stvari, niti ih postaviti na svima prihvatljivo polazište. Oni su prije svega osobni stav i pokušaj da se takvo gledanje argumentirano približi nepovoljnoj realnosti.

Da bi se o nečemu sudilo kao o spomeniku, potrebno je izričito kazati što je to spomenik. Školske definicije nikako neće zadovoljiti, pogotovo stoga što je danas teorijsko sagledavanje uvijek u zaostatku za praktičnim potrebama. Prema tome treba odmah odbaciti uvjerenje da postoji jako i organizirano osjećanje barem poštovanja prema kulturnoj baštini ili romantička naklonjenost prema proteklim vremenima. Aktualno saznanje o vrijednosti baštine, o spomeniku vrlo je slabo, pa se na takav argument ne može ni računati u nastojanju da se baština sačuva. Taj aprioran argument, koji je nekada bio jako snažan i valjan, danas ne vrijedi. On, međjutim, nije nikako naš specifikum.

Usmjerenost na suvremeni trenutak negirala je interes prema prošlosti. Zato se o spomeniku i baštini ne može raspravljati s pozicija prošlosti, nego s pozicija aktualnosti spomenika na terenu. Stajalište dakle nije čvrsto, nepromjenljivo, nego je promjenljivo i nestalno. Ishodište je u onima koji spomenik promatraju i eventualno se njime "koriste", a ne u spomeniku samome. Zato je i mogućnost da se nešto čuva i brani kao spomenik samo u stajalištu onih koji se zalažu za nj, u snazi njihove argumentacije, kojom se nešto ocjenjuje kao spomenik i kojom se argumentacijom tvrdnja može obraniti pred onima koji misle drugačije. Zato lako propadaju bitke u kojima je polazište apriorni stav, a mogu se dobiti one u kojima se iznalazi za određeni čas vrijedna argumentacija. Prema tome za nas spomenik može biti ono što naša trenutna riječ može obraniti. To je živo vrednovanje, procjena i sud. Oni su nedvojbeno sasvim relativni. Jer, kao što postoji relativnost znanja, sigurno je da postoji i relativnost suda. Ako se pak u igru ne uključe samo oni koji se o spomenicima brinu nego i druge suvremene discipline i djelatnosti koje danas izravno utječu da se nešto proglasi spomenikom, ili da se odluči da to više ne bude spomenikom /da se bilo na koji način uništi/, onda su teškoće daleko veće. Zakonitosti i praksa tih raznorodnih disciplina, u

pomanjkanju kriterija ujedinitelja, sasvim su apsurdne jedna drugoj, pa će npr. graditelj ceste lako porušiti antički bedem za koji će arheolog biti do maksimuma odgovornosti povezan savješću i etikom struke. Ako se k tome složimo da smo u vremenu u kojem su poremećeni kriteriji nekim djelatnostima, a prevladane i građanske društvene vrednote, onda su teškoće zaoštrene do kraja. U takvoj situaciji, mislim, argumentacija mora biti obrambena, a ne napadačka i izazivajuća, jer ona druga strana raspolaže snagom egzistencijalne važnosti, trendom vulgarizirane prakse i novcem. Osim tih pojedinačnih praktičnih interesa samo društvo, zajednica u cjelini, nemoćno je da konkretno mnogo radi, osim da ispisuje deklarativne izjave o priznavanju tih spomeničkih vrijednosti. Da je drugačije, onda drastičnih sukoba na terenu ne bi ni bilo.

Dosad iznesenome slijede sasvim izričita pitanja: što je, dakle, u Saloni spomenik i što treba čuvati? Služba zaštite ispomaže se u takvim prilikama sistemom zona, omeđenih cjelina, definiranjem izoliranih objekata itd. To su, na žalost, sve samo palijativi koji vrijede toliko da se vješajući bijelu zastavu pred neobzirnom suvremenošću uvažavajući s puno razumijevanja i njezine razloge - izbori što povoljnija predaja. Jer sve to praktički znači samo sužavanje branjenog prostora, pa ono što se danas zadrži doškora će sigurno biti ugroženo. No ne samo zbog nekih praktičnih interesa nego često i zbog toga što se dosad neke skrivene, nenaglašene, slabo uočljive ili zapuštene vrijednost nije ocijenila i istakla zbog toga što društvo koje je bogatstvo rasprišilo na bezbroj kulturnih interesa ne može imati dovoljno snage za ono što je pred skorom propašću.

Spomenik, međjutim, ne mora imati uvijek samo svoju spomeničku ili povijesnu dimenziju. On, ako se radi o kompleksu na terenu, on sadrži i ističe u velikoj mjeri i vrijednost ambijenta, pejzaža, kultivirane okoline, od-

morišta itd. Da li će neka ruina uvijek i historijski rezonirati ne mora biti jedini razlog da je čuvamo i predstavljamo. Ostatak ne smije biti svetinja ili relikvija prošlosti. Na spomeniku se može i mora sjediti, po njemu hodati, igrati se, doručkovati. Spomenik mora biti živ i to će biti najveća snaga za njegovu obranu. Ljubav prema ruševini je smiješna, ali nije nerazumno probaviti u takvom ambijentu.

Kad je riječ o Saloni, onda je najnepovoljnije u tretmanu tog spomeničkog areala u činjenici što su odavna u tom kraju devastirani i pejisaž, i, i rijeka, i zrak. I to nepopravljivo. Zbog devastiranja pejisaža i zraka nije samo poremećen život starine, spomenika, nego i psiha čovjeka, onih stanovnika koji su tu odavna i onih koji se naseljavaju. U tom sukobu, tragičnom za taj kraj, tj. u impozantnosti tvornica koje pružaju kruh i zaposlenje i degradaciji životnih uvjeta i pejisaža u tom kraju na vrlo nisku razinu, što je posljedica tih istih djelatnosti, sasvim je sigurno da se formira i odnos čovjeka prema svemu što ga okružuje. Bez lijepog pogleda, bez prirodnog izgleda brda, bez zelene vegetacije u stalnom dimu i prašini, nedvojbeno se remete i oni prirodni, urodjeni osjećaji prema redu i skladu. Dovoljno je pogledati iznakažena brda, prašnjava cementirana stabla i nakaznosti nedozvoljene izgradnje, pa da ove riječi dobiju opravdanje i dokaz.

Kakav može biti u tom kontekstu odnos sredine prema starini? Svakako da tu ne prevladava romantična ljubav, ni neki razuman tolerantan stav za koji se zalažem. Starina je nešto što se može iskoristiti da se s nje ukrade kamenje, poruši zid i sagradi svoja kuća. Dakle to je suprostavljanje vlastite egzistencije nekom nepriznatom idealu. Kao što nestaje solinski pejisaž i pejisaž čitavog bazena, tako nestaje i osjećaj stanovništva u cjelini prema pojedinim ostacima prošlosti. I, što je najvažnije, takav se stav ne može niti smije osuditi, jer ako nije vrednovan

jedan za život daleko bitniji činilac, kao što je čist zrak, kako ćemo čovjeku nametati valere koji su za nj egzistencijalno manje značajni?

Ovome će mom stavu biti upućena zamjerka kako se borbom za malo i pravljenjem koncesije čine nenadoknдиви gubici cjelini. To bi svakako bilo točno, ali samo onda kad bismo pred sobom imali tu cjelinu. Medjutim cjeline salonitanskog areala nema odavna, pa bi zalaganje za tu fiktivnu i drastično već davno narušenu cjelinu bilo još jedna uzaludna i nelogična borba. Naime, spomenički areal Salone - računajući ovdje gradsku jezgru opasanu zidinama - u nepovrat je razbijen kad je trasirana sadašnja cesta od raskršća /Širina/ prema Bilankuši. Kako je već otprije željezničkim kolosjecima likvidiran južni gradski zid, a još prije sagradjena cesta Solin-Trogir, od prvobitne cjeline koja je odoljevala zato što nije bila za konkretan život interesantna u današnjem smislu, ostale su izolirane insule. Bit će i neusporedivo gore, ako se u najskorije vrijeme ne posveti dostojna pažnja onim cjelinama koje u sadašnjim okolnostima mogu predstavljati zanimljive oaze relativnog mira, pored činjenice što su neki od tih spomenika dio ukupne baštine opće kulturne povijesti Svijeta. Moguće je danas aktivirati interes tako da se koncedira gdje je moguće i potrebno /koncesija znači uvijek i žrtvovanje nečega/, ali da se time izbori poneki poen na drugoj strani. Ta druga strana bila bi po mom mišljenju otkrivanje antičkih gradskih komunikacija, uvlačenje šetača i posjetilaca u nekadašnji areal grada, a onda otkupljivanje terena i otkrivanje pojedinih objekata. Konačni cilj mora biti unošenje života u mrtvu arheološku zonu, koja će bez aktivnog medija uvijek biti na oku svakome koji traži potreban životni, stambeni, radni ili bilo koji drugi nužni suvremeni prostor.